

UNGARI KEELE TÕUS EESTLASTE JAOKS SUURKEELTE HULKA

Ungari-eesti sõnaraamat. Magyar-észt szótár. Peatoimetajad Tõnu Seilenthal, Anu Nurk. Koostajad Anu Kippasto, Anu Nurk, Tõnu Seilenthal. Bibliotheca Studiorum Hungaricorum in Estonia 6. [Tallinn:] Eesti Keele Sihtasutus, 2010. 864 lk.

Suurt ungari-eesti sõnaraamatut on oodatud juba rohkem kui kümme aastat. Mõödunud aastal see ootus lõpuks täitus. Kogenud hungaroloogid ja ungari keele õpetajad Anu Nurk, Tõnu Seilenthal ja Anu Kippasto said valmis ligi

kümme aastat kestnud töö. See pole esimene ungari-eesti sõnaraamat, kuid varem ilmunud on taskuformaadis alla 10 000 märksõnaga sõnastikud, mis sobivad küll algajale keeleõppijale või turistile, kuid ei rahulda tõsisema ungari keele huvilise vajadusi. Uus sõnaraamat sisaldab 42 000 märksõna koos grammatilise info ja rohkete näidetega.

Ungari keel on Euroopa Liidu ametlikest keeltest inglise, saksa, prantsuse, soome, rootsi ja hispaania keele järel alles seitsmes, mille kohta ilmub üle 30 000 märksõnaga sõnaraamat, kus

sihtkeeleks on eesti keel. Võrreldava mahuga sõnaraamat puudub seni isegi selliste suurte keelte nagu itaalia ja portugali keele kohta.

Mida sõnaraamatust leida võib?

Peale üldkeele on sõnaraamatus ka spetsiifilisemat sõnavara, näiteks tänapäeva meditsiini, majanduse, poliitika, loodusteaduste ja tehnika oskussõnu. Sõnaraamatusse on võetud üsna palju kõnekeelset ja slängisõnavara (nt *bucira ver*, *cida*, *didi*, *dili*, *diri*, *flanc*, *hapsi*, *hernyó*, *muszka*, *muter*, *ovi*, *ökörség*, *puszi*, *slussz*, *suli* jne) ning lastekeelseid väljendeid (*bili*, *bibi*, *cici*, *pipi*, *nyuszi* jne). Üsna palju on vananenud ja ajaloolist sõnavara, mis on ilukirjanduse lugemisel hädavajalik, nt *darutollás* 'Horthy armee ohvitser'; *foglár* 'vangivalvur'; *minisztertanács* 'ministrite nõukogu (Ungari valitsuskabinet kuni 1990. aastani)'; *nehézkor* 'langetõbi'; *tatarjárás* 'tatarimongoli ike Ungaris 1241–1242'; *sürgöny* 'telegramm' jne.

Isiku- ja kohanimed ning lühendid on põhimärksõnastiku sees, mitte eraldi lisana. Kohanimedest on esitatud eksonüümid, mida ungari keeles on päris palju, sest ajalooline Ungari oli tunduvalt suurem tänapäeva riigipiiridest ning seetõttu varem need eksonüümid ei olnud (paljude ungarlaste arvates ei ole ka tänapäeval), nt *Bécs* – Viin, *Brünn* – Brno, *Eperjes* – Prešov, *Pozsony* – Bratislava, *Zágrab* – Zagreb jne. Aga sõnaraamatus on ka muid eksonüüme, nt *Felsőtó* – Ülemjärv, *Fokváros* – Kaplinn, *Új-Zéland* – Uus-Meremaa. Kui see, et puuduvad *Azerbajdzsán* ja *Grúzia*, on veel andestatav, siis Euroopa Liidu liikmesriigi *Ciprus* (Küpros) puudumist ei saa küll kuidagi õigustada. Seejuures on olemas homonüümne *ciprus* küpress (*Cupressus*) (lk 105). Riiginimetust ei ole antud neil juhtudel, kui rahva- ja keelenimetus ei erine oluliselt riiginimetusest, nt *izlandi* 'islandi', *izraeli* 'israeli', *japán* 'jaapani'. Sõnaraamatust ei leia ka maa-

ilma suurima saare Gröönimaa nime *Grönland*.

Ladina ja saksa päritolu isikunimedel on antud eestipärased või rahvusvahelised vasted, nt *Ágoston* – August, *Balázs* – Blasius, *Bálint* – Valentin, *Ernő* – Äрни, *Jenő* – Eugen, *Menyhért* – Meinhard, *Orsolya* – Ursula, *Szilárd* – Konstantin (siin on tegemist ladina nime tõlkega ungari keelde), kuid kõigil nimedel neid pole esitatud, näiteks slaavi või germaani päritolu *István* (< Stefan), *Lajos* (< Ludwig), *Lászlo* (< Vladislav), aga ka turgi päritolu *Ákos*, *Csongor*. Mõnel juhul on lisatud ka vastavat nime kandnud ajaloolisi isikuid, nt *Nagy Károly* – Karl Suur; *Mátyás király* – kuningas Mátyás.

Taime- ja loomanimetusid on rikkalikult, kuid alati pole vasted täielikud ja esineb ka eksimusi, nt *óriáskígyó* ei ole kuningmadu (*Lampropeltis*), vaid kuningboa (ladinakeelne nimetus *Boa constrictor* on õige). Lk 406 saame teada, et *szakállas keselyű* on habekotkas ja sama on lk 677 oleva *saskeselyű* tähendus: selle liigi teaduslik nimetus on hoopis *szakállas saskeselyű*, mis sõnaraamatust puudub. *Tojásgomba* tähendab kõnekeeles lisaks kukeseenele (*rókagomba*) ka keiserkärbsestent (*császárgomba*), „keisriseent“ (*Amanita caesarea*), mis Eestis ei kasva, mida aga Vanas-Roomas tunti väga hea söögiseenena ning millest toidu valmistamiseks kasutati spetsiaalseid potte. Sarnasuse tõttu surmavalt mürgise rohelise kärbseseenega juhtus aeg-ajalt õnnetusi, kui kaks seent segi aeti. Nii olevat rohelise kärbseseene tõttu surnud keiser Claudius, hiljem ka paavst Clemens VII ja keiser Karl VI.

Rohkesti on Ungari-spetsiifilisi termineid: *nyilaskeresztes* 'noolristlane'; *makk* 'teatud mast ungari mängukaartides'; *paprikás* 'paprikaga maitsestatud roog', millest osa on tõlke asemel saanud seletuse, nt *negyvennyolcas*, *óbor*, *olaszrizling*, *okmányiroda*, *orja*,

kürtóskalács. Mõnel sõnal on tõlkevastena puudu eesti keeles olev võõrsõna, nt *honyéd*, mis on eesti keeles võõrsõnana *honveed*, ja *csáko* '(nokaga) vormimüts' on eesti keeles *tšaako*. Märksõnas *székely* 'I székely, seekeli, II seekel' peaks tsitaatsõna eesti keeles kursiivis olema, kuid tõlkekirjanduses on kasutatud ka mugandatud kirjpilti *seekäid*. Teise ungari etnograafilise rühma nimetus on aga mugandatud: *jász* – jaas. Nende kohta on tõlkekirjanduses kasutatud ka nimetust *jaassid*. Samast leiab veel teisigi mugandatud laensõnu, mida küll meie võõrsõnade leksikonides ei leidu, nt *ispaan*, sõnaraamatus *ispán* 'maavanem, maahärra (Ungaris); kubjas, kilter'. Siiski puudub näiteks Ungari tänapäeva haldusüksuse nimetus *kistérség*.

Mõnele ungari oskussõnale on antud võõrsõnalised vasted, kuid puudub eestipärane, nt *műszó* 'termin' (ka 'oskussõna'), vrd *műtét* 'operatsioon, lõikus'.

Tähenduste eristamise puhul esineb ebajärjekindlust, nt kui *ujj* puhul on kolm tähendust araabia numbritega välja toodud, siis *pata* puhul mitte, kui-ki 'kabi' ja 'sörg' ei ole sünonüümid.

Vastete täpsus jätab üksikutel juhtudel soovida, näiteks on sõna *márványsajt* vasteks antud 'Roqueforti juust, rokfoor', kuid *márványsajt* on Ungaris lehmapiimast valmistatud sinihallitusjuust, rokfoori tehakse Prantsusmaal kitsepiimast ja seda võib vaid tinglikult tähistada sõnaga *márványsajt*.

Mõne sõna puhul jääb tõlkest hoolimata tähendus ebaselgeks, sest ainukese tõlkevastena on antud homonüüm, nt *melák* 'kolge'. Sõnal kolge on ŌS-i ja EKSS-i järgi kaks tähendust: 'peotäis korruga kolgitavaid v masinatavaid linavarsi' ja kõnekeelne 'vibalik inimene'. Ungari sõna tõlkevasteks sobib neist vaid teine.

Liitsõna *nagyöbű* 'suurekaliibriline' võiks olla ka tähe *n* all, mitte ainult *ö* all, sest iseseisva sõnana *öbű* ei esine.

Eraldi märksõnana on sõnaraamatus *kisöbű* 'väikesekaliibriline, väikese kaliibriga'.

On ka väiksemaid, eesti sõnade ortograafiat puudutavaid vigu, nt *cinóber* 'kinnaver' *pro* 'kinaver' (lk 105), *nugát* 'nougat' *pro* 'nugat' (lk 574), *oroszlánfőka* 'sivuts' *pro* 'sivutš' (lk 593).

Mõnikord on eesti vastena antud vähem levinud sünonüüm, nt *egépad* 'hiirepadi', kuigi levinum sõna on selle mõiste tähistamiseks *hiirematt*.

Ehkki sõnaraamat püüab kajastada tänapäeva sõnavara ja infotehnoloogia valdkond paistab olevat suhteliselt hästi kaetud, torkab siiski silma mõne uuema üldlevinud termini puudus, nii ei leidu sõnu nagu näiteks *pendrive* (ka *pendrájv*) 'mä lupulk', kuid leiame *diszk* ja *flopi*. Olemas on *CD-író* 'CD-kirjutaja', *CD-lejátzó* 'CD-mängija' ja *CD-olvasó* 'CD-lugeja', kuid puuduvad *DVD-író*, *DVD-lejátzó*, *DVD-olvasó*.

Hulgaliselt on antud liitsõnu. Näiteks on 37 liitsõna, mille esimene osis on *film*. Enamik neist on mõistetavad liitsõnade osiste tähenduse abil, aga puudub *filmtabletta* 'kaetud tablett'.

Viimasel ajal maailmas toimunud looduskataastroofe arvestades oleks oodanud ka selliseid sõnu nagu *cunami* 'tsunami' ja *óriáshullám* 'hiidlaine'. Samal ajal on olemas sõna *szökőár* mille tähenduseks on küll antud vaid 'tõusuline'.

Kasutamisläidetest võib leida ka sõnu, mida märksõnana ei ole antud, näiteks märksõna *sündiszo* all on *összegömbölyödik* 'tõmbub kerra'.

Sisse on lipsanud ka trükivigu [nt *terrrritoriális* (lk 762); *terület* tähenduse number 3 kaks korda (lk 762)], kuid neid on sõnaraamatu mahtu arvestades meeldivalt vähe.

„Ungari-eesti sõnaraamat” on oluliseks versta-postiks nii eesti hungaroloogias kui ka kogu eesti leksikograafias.

SVEN-ERIK SOOSAAR